

Lokförarens jätteärt, pålitlig potatislök och lagstadgad humle – grönt kulinariskt arv

Erik de Vahl, trädgårdsmästare och genbankskurator Nationella genbanken, SLU

erik.de.vahl@slu.se

2021-09-15

Programmet för odlad mångfald, Pom

Pom är Sveriges nationella insats för att långsiktigt bevara och nyttja våra kulturväxter och deras vilda släktingar. Sveriges riksdag beslutade år 2000 att Pom skulle genomföras som ett verktyg för att förverkliga Konventionen om biologisk mångfald.

Pom

Genom Programmet för odlad mångfald, Pom, ska arbetet med kulturväxter samordnas och utvecklas bättre. Läs mer om programmets aktörer och arbetsområden.

Nationella genbanken

Sveriges nationella genbank för vegetativt förökade trädgårdsväxter har i uppdrag att bevara äldre sorter av frukter, bär, köks- och prydnadsväxter som samlats in genom Pom.

Grönt kulturarv

Under varumärket Grönt kulturarv® lanseras och saluförs växtmaterial som samlats in genom Programmet för odlad mångfald, Pom.

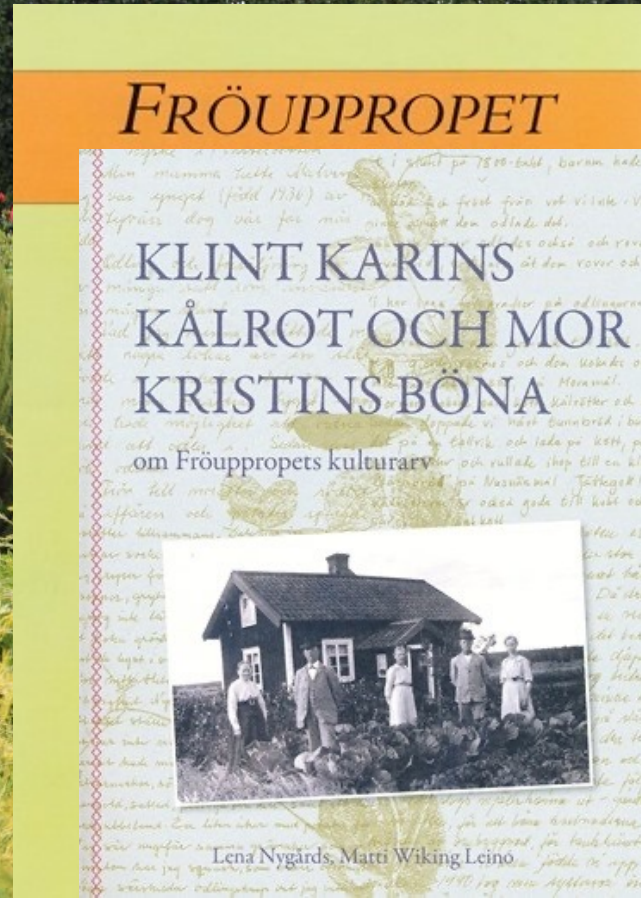

Pom firar 20 år!

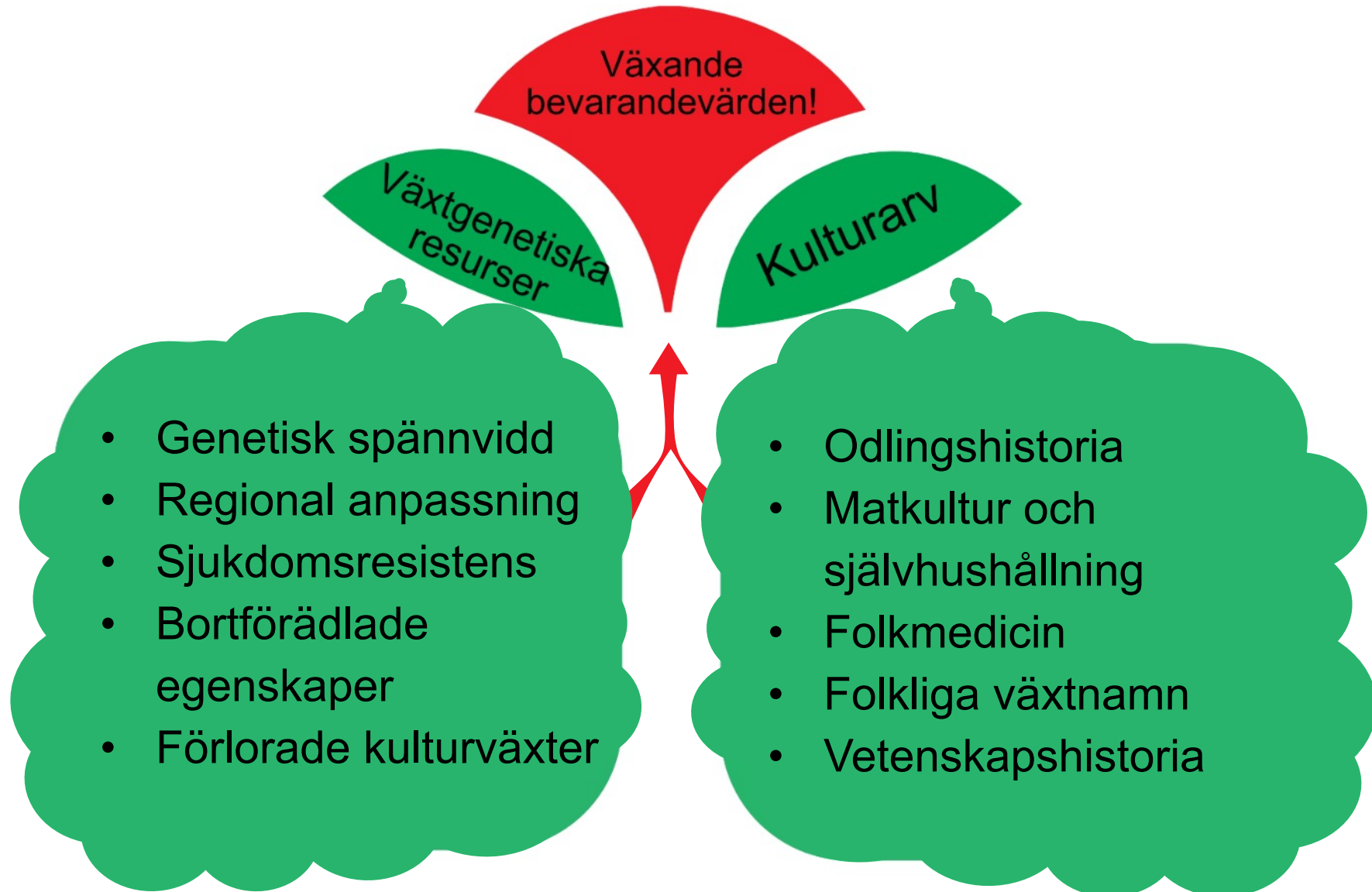
Fröet till vårt nationella program såddes vid FN:s första miljömöte i Stockholm 1972. Nu firar programmet 20 år! Välkommen till Poms jubileumssidor.

<http://slu.se/pom>

Fröuppropet (2002) → Sparrisuppropet (2007)

Vårt gröna kulturarv

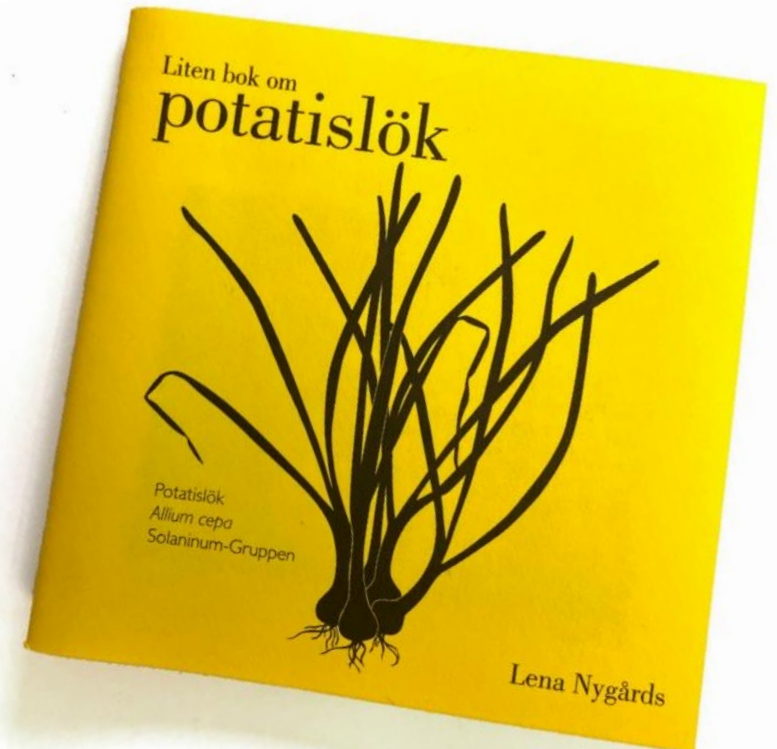

Pålitlig potatislök

- Nordisk schalotten!
- Schalottenlök, potatislök, gul, och röd lök = samma art, *Allium cepa*
- Lök viktig i tidiga egyptiska kulturer:
- Egyptomani på 1800-talet gav oss "Egyptisk" luftlök och potatislök.

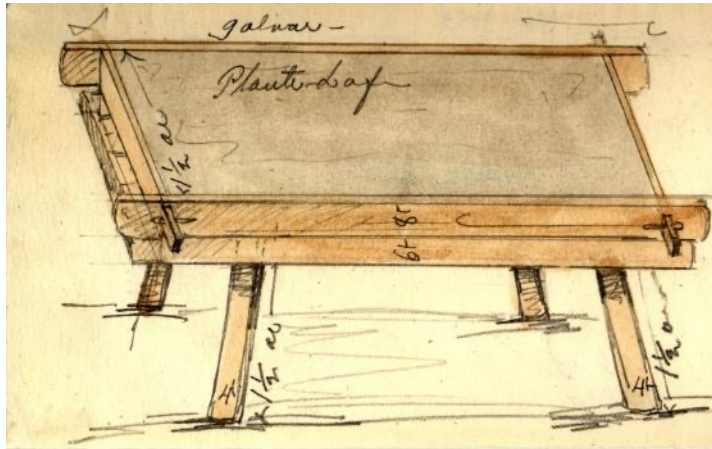
'Edith', Halland

Vad är potatislök?

Allium cepa Aggregatum-Gruppen

- Den matlök som traditionellt odlats bland allmogen i Sverige, ofta kallad schalottenlök eller bara lök. Lätt att lagra.
- Matlök vår främsta krydda, vitlöken medicinalväxt som senare flyttade in på apoteket
- Leksandslöken känd från mitten av 1800-talet vid namn
- Linné beskriver på 1730-talet hur man i Dalarna äter lök i kyrkan och odlar den i särskilda upphöjda plantlavar.

Nils Månsson Mandelgrens skiss över en "plante laf" i Dalarna från 1869. Original från Mandelgrenska samlingen, Folklivsarkivet i Lund

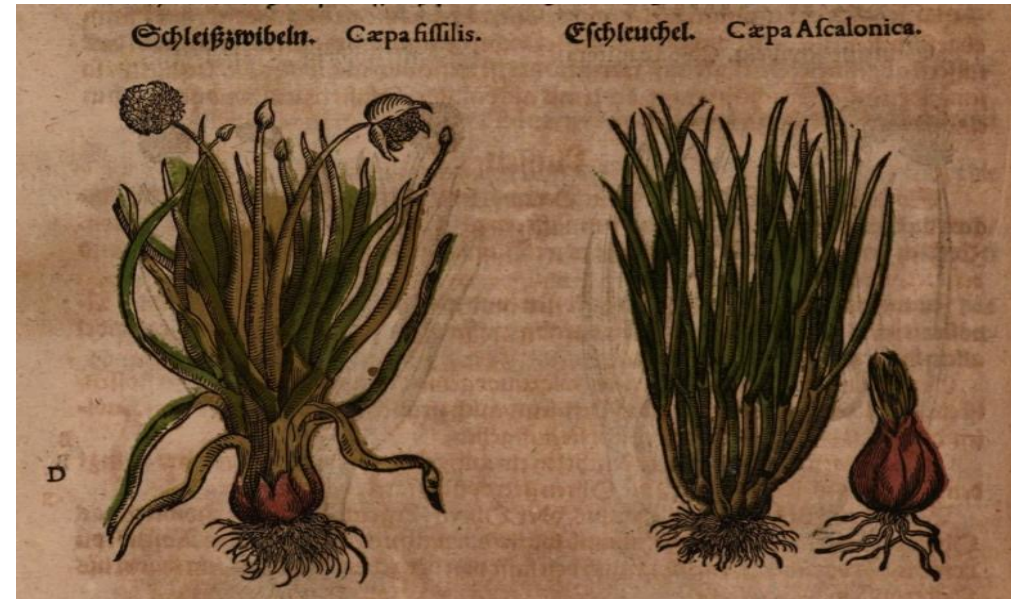

Potatislök eller Johanneslök?

Vilken lök åts i kyrkan i Dalarna?

- **Linné** 1734: "Johannislök" eller "hvitlök"
- **Fredrika Bremer** 1845: "Smör-lök"
- **H.C. Andersen** 1849: "Små Lög-Knipper"
- **Fredrik Barfodt** 1863 "Bländande vit lök"

"Richard Dybeck berättar på 1860-talet att lisskullorna fäste lökar i ändan av sina utslagna hår och genom att snabbt vrida huvudet kunde de slänga lökarna i munnen en efter en"

Ur Joachim Camerarius tyska utgåva från 1611 av Mattiolis *De plantis Epitome utilissima*.

Potatislök från hela landet!

Lokförarens jätteärt och andra gråärter

- Från Fröuppropet till efterfrågeboom
- Gråsockerärt med historia och kvalitet
- Gråärtornas historia är mångfacetter

Socketärterna 'Lokförare Bergfälts jätteärt' och 'Svartbjörnsbyn'

Gråärter med havre

- En åkergröda från ett svunnet odlingsystem.
- Samodling med havre i tunnbrödsbältet
- Regional matkultur och självhushållning
- Guldärtan, Poms utmärkelse till Britta och Bengt Eskils 2005 för bevarandet av Rättviksärten!
- Nu uppförökad och saluförd av Nordisk Råvara.

Samodling av Rättviksärt och havre i Östbjörka, Rättvik. Foto: Agneta Magnusson

Gråärter med bondbönor

Krakning av gråärter och bondbönor 1923 Foto: Bohusläns museum

Humle – *Humulus lupulus*

- En av våra trognaste kulturväxter, lagstiftad odling sedan landskapslagarna
- Konserverande effekt, viktig för matsäkerheten historiskt!
- Spånadsväxt i Jämtland, använd inom folkmedicinen
- Gödslades med fårris och användes också i avkok som medicin till sommartrötta kreatur i Frosta härad

Humlegårdar på gamla kartor

'Kålaberga

Geometrisk karta från 1641. 'Näs' återfanns vid "Q"

Humleskörd i Halland 1883 Foto: Severin Nilson, Nordiska museet.

Olika sätt att odla

Rishumlegård, stenrösen och gårdsgårdar

Nyanlagd kuphumlegård vid Råshult,
Ståndsmässig odling. Foton: Else-Marie Strese

Humle – *Humulus lupulus*

-
- 60-70 accessioner, men vi får fortfarande tips!
 - Stort intresse från bryggerinäring, men också kulturhistoriskt intressant för gestaltning av kulturmiljöer!

Vårt gröna kulturarv

Grönt Kulturarv

Humle 'Svalöf S'

GRÖNT KULTURARV

Åbrodd 'Predikoväcka'

Potatislök 'Leksand'

'Herrgårds'

Tack!

Hemsida: www.slu.se/pom

Följ oss på instagram:
[@nationellagenbanken](https://www.instagram.com/nationellagenbanken)

Läs mer: "Kulturarvsväxter för
framtidens mångfald" (2018)

